

Alle tiders Nordsjælland

MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2019

En nordsjællandsk dannelsesrejse 1785

AF JESPER MUNK ANDERSEN

I juni 1785 begav et mindre rejseselskab sig afsted til fods i retning mod Nordsjælland. Ført an af sin huslærer og en opvartende tjener begav den 10-årige Christian Detlev greve Reventlow (1775-1851) sig ud på en ti dage lang dannelsesrejse, der nok skulle føre ham rundt til områdets seværdigheder og industri-anlæg, men også dybt ind i det sene 1700-tals nyeste dannelsesidealer. Ved at følge i hælene på det lille rejseselskab er det således

ikke blot muligt at komme helt tæt på flere nordsjællandske lokaliteter anno 1785, men også gennem den unge grevesøns dagbogsnotater at komme helt tæt på samtidens idealer for god dannelse og den rette livsindstilling, som den kom til udtryk hos periodens elite.

Landliggerlivet

I nutidens branding af Nordsjælland som kongeligt, domineret af residenser som Fredensborg Slot og med oplevelser fra barokhaven ved Frederiksborg Slot til parforcejagtlandskabet, glemmes let, at landskabet for et par århundreder siden i lige så høj grad var hjemmebane for periodens elite. Når sommervarmen blev for meget, og hoffet rømmede København, drog storkøbmand, ministre og adelen også på landet – særlig til områderne nærmest hovedstaden i Lyngby, Gentofte og omkring Jægersborg Dyrehave, hvor elitens landsteder lå tæt.¹ Blandt ligesindede her indfandt i slutningen af 1700-tallet sig også en af hovedkræfterne bag gennemførelsen af de danske landboreformer; rentekammerchef og fra 1797 statsminister Christian Ditlev Frederik greve Reventlow (1748-1827). Fra 1781 og frem til sin afgang fra statens embeder i 1813 lånte han og familien sommer efter sommer landsteder i de smukke nordsjællandske omgivelser af venner som udenrigsminister Andreas Peter

Christian Detlev greve Reventlow (1775-1851) portrætteret som ca. 15-årig af maleren Nicolai Wolff i 1790 fem år efter hjemkomsten fra sin dannelsesrejse. Foto: Museum Lolland-Falster.

greve Bernstorff (1735-97), finansminister Ernst greve Schimmelmann (1747-1831) eller af kongehuset, der de sidste år af Reventlows karriere stillede Charlottenlund Slot til familiens rådighed. I midten af 1780'erne, hvor historien i denne artikel finder sted, var det landstedet Christiansholm ved Klampenborg, venligst udlånt af greve Schimmelmann, der samtidig residerede på landstedet Sølyst ved siden af, der dannede ramme om familien Reventlows lyksalige landliv.

Hertil søgte familien Reventlow ud så snart foråret meldte sin ankomst og ministerembedet tillod det, for i passende herskabelige omgivelser at nyde det enkle og utvungne liv i pagt med den omgivende natur – helt i tråd med det periodens populære forfatter Jean-Jacques Rousseaus (1712-78) forskrifter. Greve Reventlows hustru, Frederikke gre-

vinde Reventlow (1747-1822), beskrev i 1776 det hele så følsomt og malerisk: *"Borte fra Byen føler jeg mig saa fri som en Fugl, der er sluppen ud af sit Bur. Een Dag paa Landet nyder man Livet mere end Maaneder i Byen"*.² Det eneste forstyrrende element igennem den frie sommer var de daglige visitter af omgangskredsen fra de omkringliggende landsteder og selvfølgelig de forlystelsessyge københavnerne, der i kildetiden til Sankt Hans søgte mod Dyrehaven.³ *"Vi boer virkelig smukt her. Her er så stille, og ingen støj forstyrrer os i vores arbejde. I år har folket i Dyrehaven haft smukt vejr. Der var også en linedanser og en sjipper. De lavede blandt andet følgende kunststykker: med foden om linen hang den ene mens han drak vand. Den anden tog to børn på sine fødder og dansede med dem [18.06.-04.07.1785]"*.⁴ Citatet stammer fra fa-

I 1790-91 antog C.D.F. Reventlow den i dag ukendte portrætmaler Nicolai Wolff til at udfærdige et stort portræt af familien til ophængning i gården i København. Portrættet er i dag forsvundet men dette forstudie, der på smukkeste vis vidner om det nære og naturlige miljø, som C.D. Reventlow blev opdraget i, er bevaret. Foto: Museum Lolland-Falster.

milien Reventlows ældste søn – og denne artikels hovedperson – Christian Detlev greve Reventlow, der sirligt noterede oplevelserne fra landstedet og Dyrehaven ned i sin dagbog.⁵ Var det ellers muligt at abstrahere fra linedanserne og sjippetovene kunne det næsten ikke blive mere rousseausk og i pagt med naturen!

Et virksomt og patriotisk sigte

Familien Reventlow var ikke blot grebet af det sene 1700-tals sværmeriske begejstring for landliggerlivets glæder i det nordsjællandske, men var også stærkt optaget af periodens nye opdragelsesprincipper og -metoder. Siden midten af århundredet havde elitens forståelse af opdragelse og uddannelse forrykket sig fra tidligere tiders internationale *honnête homme*-idealer med fokus på elegance, iscenesættelse og et liv på de bonede gulve⁶ i retning mod et virksomt, tjenstvilligt og nytteorienteret levned.

*"Jeg haaber til Gud, at de [børnene] engang skulle blive nyttige og lykkelige Mennesker, i hvilken Livsstilling det end bliver. Dette sidste er mig ligegyldigt, og jeg tilstaar, at det vilde være mig kærere at have en Søn, der var en fortjent Læge, Gejstlig eller Négociant, end om han var en Hofsnog eller et andet unyttigt Medlem af Menneskeslægten"*⁷ som grevinde Reventlow meget præcist opsummerede de nye tiders livssyn i november 1787.

Opdragelsen af familiens ældste søn Christian Detlev Reventlow var på mange måder et billede på det sene 1700-tals nye menneskesyn og ændrede målsætning for opdragelsen, hvor ydre stafage blev afløst af indre værdier. Lykken lå nu ikke længere i ens slægtsbestemte position og velstand, men i hvordan man bedst gennem udfoldelse af sit

potentiale og gode evner kunne skabe lykke – for sig selv, sine medmennesker og for den nation, der i perioden voksede frem i bevidstheden, og som i stigende grad dominerede såvel den politiske som kulturelle dagsorden. Et forhold der tydeligt træder frem, da Christian Detlev Reventlow 10 år gammel i 1785 blev sendt ud på ture til det nordsjællandske – henholdsvis med sin far på en todagestur i maj og i juni i selskab med huslæreren og tjeneren på en længere dannelsesrejse.

Bag principperne for C.D. Reventlows opdragelse stod faren C.D.F. Reventlow, der var en oplysningsbegeistret foregangsmand indenfor samtidens nyeste opdragelsesidealer – både for sine egne børn som for sine bønders afkom på familiens lollandske grevskab. Begge steder satte han tidligt nye standarder. I hjemmet i form af huslærere hentet fra tyske forgangsskoler som den tyske pædagog Johann Bernhard Basedows (1724-90) skole Philanthropinum i Dessau, og i hans skoler på Lolland i form af indførelsen af et selvstændigt skolereglement i 1792, der gik både forud og var langt bredere i sine bestemmelser end tilfældet blev med de første danske skolelove i 1814. C.D. Reventlows huslærer i 1785, Levin Christian Sander (1756-1819), havde undervist hos Basedow og besad øjensynlig den helt rette indsigt i dannelsen af den unge grevesøn, som han året før var blevet sat i spidsen for.

Huslærerens fornemste opgave var at forme C.D. Reventlow til et dannet, beskedent, arbejdsomt og tjenstvilligt medmenneske, der selvstændigt forholdt sig til den verden, som han var en del af. Nu var det ikke forfinelse udi iscenesættelse og belevenhed, men derimod ansvarlighed, faglig viden og ikke mindst et patriotisk virke, som var målet. C.D. Reventlow måtte på ingen måde blive hverken for-

vænt eller forkælet – i Frederiksværk fik inspektør Peder Falster (født 1741) forud for dannelsesrejsen rundt i det nordsjællandske besked om, at forældrene ikke tolererede unødigt stads ved sønnens forestående besøg, men "... befahlet baade at Han skal gaae, som og at borge Natteleye og Beværtning i Almindelige Værtshuuse...".⁸

C.D. Reventlow skulle lære gevinsten af flid og gode evner og ikke mindst konsekvenserne af egne fejl, som da han undervejs på turen til Fredensborg d. 8. juni glemte sin jakke i Asminderød og måtte undvære den, indtil rejseselskabet kom forbi lands-

byen to dage senere på vej mod Helsingør "*Jeg havde glemt min jakke i Asminderød og vi måtte hente den da vi gik derfra til Helsingør ... [10.06.1785]*". Ansvarlighed, påpasselighed og orden betalte sig – uorden, sløsgtighed og egenlystighed blev bemærket og bekæmpet.

Moderne industri

C.D. Reventlows dannelsesrejse rundt i Nordsjælland tog sin begyndelse tirsdag d. 7. juni 1785, hvor han ledsaget af huslærer Sander og en unavngivet tjener gik ud fra Sorgenfri. Hertil var det lille rejse-

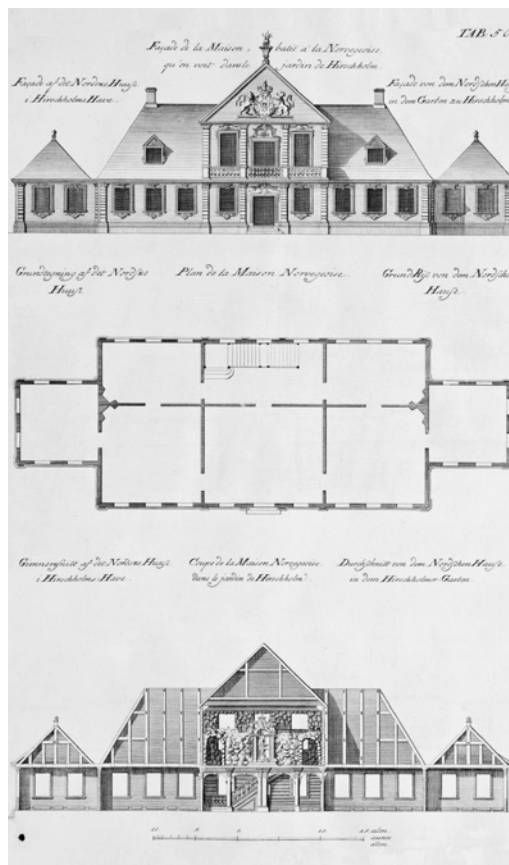

Blandt møllerne langs Mølleåen tiltrak Brede sig uden tvivl den største opmærksomhed for den unge grevesøn. Ikke kun møllens produktion og det tilknyttede landsteds have fik ord med på vejen i dagbogen, men også værkets nyoprettede skole – opført i 1784 til arbejdernes børn – blev nøje beskrevet. G. Boberg; indrammet oliemaleri, Brede Værk, 1798, Nationalmuseet.

selskab blevet kørt, "... da det [landskabet] er os bekendt [07.06.1785]". Havde omgivelserne været genkendelige indtil da, åbnede et nyt landskab sig op for dem, da de på deres videre færd nordpå begav sig op langs Mølleåen. Efter et kortvarigt stop ved Fuglevad Mølle nåede selskabet Brede Mølle, der ikke blot var områdets største virksomhed – "... den mest omfattende i denne dal" – men også rummede en imponerende fabrikation, der gav rejseselskabet mulighed for ved selvsyn at forstå vandkraftens potentialer. I latunhytten overværede de, hvordan de to mølledrevne hamre udhamrede nystøbte messingbarer til blik "Vi så der, hvordan en 5 alen lang messingbare blev lavet til 100 alen". En bedrift som gjorde indtryk, og som formentlig affødte respekt fra den benovede 10-årige besøger.

Efter indtagelsen af frokost – "surmælk" – og en konstatering af, at "... vandring giver appetit" gik turen nu videre til endnu to møller, Ørholm og Nymølle. Besigtigelsen af industrianlæggene langs Mølleåen havde uden tvivl til hensigt at opvække C.D. Reventlows begejstring for moderne teknologi, som tilfældet havde været det for faren på hans store dannelsesrejse rundt i Europa omkring 1770.⁹ Driftighed, innovative løsninger og herredømmet over naturens kræfter var helt i tråd med oplysningstidens fremskriftsbegejstring og den uddannelse, som C.D. Reventlow var underlagt. Kort efter hjemkomsten fra dannelsesrejsen fik han da også tilknyttet en modelbygger, der via udarbejdelse af forskellige instrumenter skulle anskueliggøre fysikkens love for grevesønnen, som tilfældet havde været det med besøgene på industrianlæggene ved Mølleåen.¹⁰

Da tiden trods de mange møllesøg ikke var videre fremskreden, tog rejseselskabet, efter at

På tværsnittet af Det Norske Hus i Den Danske Vitruvius fra 1749 er det muligt at få et indtryk af salen i det øverste stokværk med sin bjergdekoration og miniatureverden som C.D. Reventlow i maj 1785 blev tryllebundet af. Foto: The Getty Research Institute.

have forladt Mølleåen, et hvil i Holte for at drikke te, inden de endelig ankom til Hørsholm ved aftenstid, hvor første nat skulle tilbringes hos gæstgiver Johan Arnold Schrøder (født ca. 1739), der "... fortalte os en masse". Hvad krofatter mon underholdt med, må henstå i det uvisse, men han må enten have været en god fortæller eller et værre snakkehoved, siden C.D. Reventlow fandt behov for at notere oplevelsen i sin dagbog.

Hirschholm Slot

Skal vi tro dagbogen, blev opholdet i Hørsholm kort. Allerede fra morgenstunden var rejsefølget, i træernes skygge, på vej mod Rungsted. Alene et

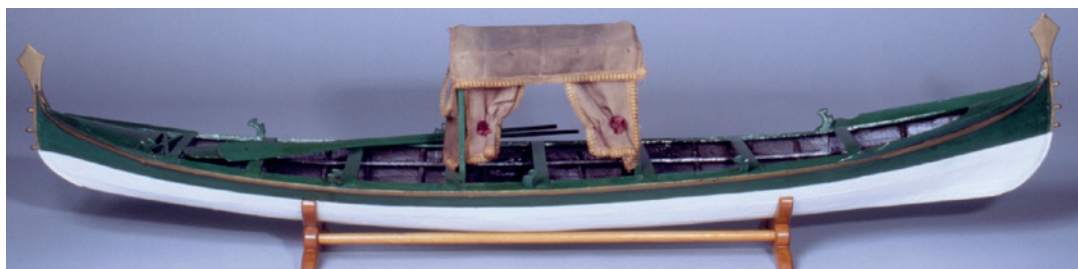
flygtigt blik mod det forladte Hirschholm Slot må det være blevet til, og for C.D. Reventlow måske et kortvarigt flashback til den anden tur, som han i maj havde været på i selskab med sin far, der også havde ført ham til Hørsholm. På denne tur havde det været de nordsjællandske slotte, der var i fokus, idet C.D.F. Reventlow som rentekammerchef havde forvaltningen af de kongelige slotte under sig. Særligt de slotte, som i 1785 stod ubenyttet hen, havde været målet for inspektionsrejsen, der førte far og søn rundt til i alt seks slotte på to dage. Mens der om Charlottenlund, Frydenlund og Eremitagen "... er intet at bemærke [01.06.1785]" udgjorde Frederiksborg, Kronborg og særlig Hirschholm denne turs højdepunkter.

Det forladte barokslot i Hørsholm imponerede: "Hirschholm er bygget på dårlig jord men massivt

og prægtigt, alt belagt med guld og sølv. Det er også her sengen hvor Christian 6. døde står". Mens bemærkningen om slottets dårlige fundering formentlig hidrørte fra farens belærende mund, er der ingen tvivl om, at den øvrige beskrivelse af slottet helt og holdent stod for C.D. Reventlows egen regning. Også Det Norske Hus i Slotshaven blev inspiceret, og igen er det tydeligt, at den 10-årige grevesøn var begejstret: "Vi besøgte også det norske hus, hvor begivenheder fra Christian 6.s rejse til Norge er gengivet. I andet stokværk findes bjerge, hvor man i småt kan se huse, skove, smalle passager, rejsende, vandmøller og andre objekter". Ingen andre bygninger fik så udførlig en beskrivelse i dagbogen, som dette hus, der for C.D. Reventlow måtte have været hvad et nutidigt barn oplever ved besøg i Legoland.

Nordmandsdalen i Fredensborg Slotspark, anlagt mellem 1764-84, har altid stået som noget helt særligt præget af en egenartet stemning som på Ferdinand Richardts blyantstegning af stedet fra 1847. De mange statuer af den norrøne befolkning placeret på terrasser i den tidligere grusgrav omkring sejrssøjlen er ikke blot et tidligt eksempel på den romantiske dyrkelse af det nationale men også et konkret billede på det enevældige dobbeltmonarki Danmark-Norge. Nationalmuseet.

Mødet med naturen

Mon ikke vi har lov at antage, at C.D. Reventlow sendte lange øjne efter Slotshaven og Det Norske Hus, da han i selskab med huslæreren og tjeneren i morgensolen vandrede forbi slottet på vej ud mod kysten. Var der imidlertid den mindste smule længsel i hjertet efter et gensyn med miniatureverdenen, tyder det dog på, at den hurtigt forsvandt, da selskabet nåede kysten, hvor Rungstedts lyksaligheder og udsigten fra Ewalds Høj over Øresund til fulde blev nydt "*Tæt på er en smuk skyggefuld bakke, hvorfra man har en vid udsigt over hele havet* [08.06.1785]".

Den storslåede udsigt og oplevelserne i Guds fri natur var et mål i sig selv med turen. Helt i tråd med Rousseaus forskrifter var en del af menneskets dannelse til et helt menneske at erkende sig selv gennem naturen,¹¹ hvilket de forskellige sublime udsigtspunkter – gerne fra høje navngivet efter skønånder, heroiske helte eller hedenold – havde til hensigt at understøtte. Fra en tidlig alder havde C.D. Reventlow brugt naturen som læringsrum – "*Paa Christianssæde, hvor Naturens Bog stod aaben for ham, forøgede min Christian sine Kundskaber overordentlig*"¹² som moderen noterede i 1778, da den dengang 3-årige søn besøgte familiens lollandske grevskab – og også efterfølgende blev naturen brugt som forklaringsramme, når sønnen skulle forstå den rette sammenhæng i verde-

nen. Under en tur til Skåne i juni 1786 noterede C.D. Reventlow sirligt ned i sin dagbog, hvad faren forklarede ham undervejs om de svenske bønders vilkår. Nok var det svenske landbrugsland "*... meget øde, ca. 3/4 er ikke opdyrket. Bønderne er alle frie, og derfor også bedre mennesker* [29.06-07.07.1786]" – naturen kunne være brutal men alligevel nådig for de mennesker, der blot var frie og i pagt med den.

Tilbage i Rungsted fortsatte rejseselskabet deres tur op langs stranden forbi Sophienberg Slot – der blev besigtiget og bedømt som "*... ikke seværdigt* [08.06.1785]" – til Nivå, hvor sommerens varme og solens stråler fik selskabet til at gøre holdt ved den i 1767 nedlagte galejhavn, "*hvor vi ville have vores fødder i havet*". Med fødderne afkølet i Øresund var det nu tid til lidt frokost og brevskrivning, inden det lange stræk på ca. 12 km ind til Fredensborg skulle tilbagelægges "*Af denne tur blev jeg lidt træt, men aftenmaden var en dejlig belønning*".

Tro undersætter og Nordmandsdalen

Den danske sommer anno 1785 afgav ikke kun varme, men også mængder af myg, der særlig omkring Fredensborg plagede den unge greve "*Jeg blev så plaget af myggene, at jeg ikke vidste, hvor jeg skulle være* [09.06.1785]". Myggene må have danset om ørene på ham og huslæreren, da de torsdag d. 9. juni, på turens første hviledag, begav

Undervejs på dannelsesrejsen stiftede C.D.

Reventlow ifølge dagbogen bekendtskab med hele to forskellige gondoler. I Fredensborg Slotshave så han "... en skøn gondol", der formentlig lå til kaj i Skipperhuset sammen med Frederik 4.s gamle lystyacht, mens han i Frederiksværk sejlede i generalmajor Classens gule gondol på byens kanal. Hvorvidt båden i Fredensborg vitterlig var en ægte gondol som denne – en model af Frederik 4.s venetianske gondol, der blev benyttet til sejlture ved Frederiksborg Slot – eller blot en chalup, må i dag henstå i det ussise. Nationalmuseet.

Constantin Hansen skildrede i 1859 Hammermøllens indre på Kronborg Geværfabrik. Ikke meget havde ændret sig siden C.D. Reventlow i 1785 blev præsenteret for geværfabrikationen her i skæret fra essens gløder. Constantin Hansen; *Det indvendige af den gamle hammermølle ved Hellebæk, 1859, 45 x 53,5 cm, Statens Museum for Kunst.*

sig ind i slotshaven ved Fredensborg for at besigtige Nordmandsdalen. Her har vi lov at antage, at huslærer Sander tog C.D. Reventlow rundt i det patriotiske haveanlæg for at belære den unge elev om kongerigets udbredelse, om de tro nordiske undersætter, der helt symbolsk stod opstillet til audiens omkring magtens sejrssøjle i det lille anlægs midte,¹³ samt ikke mindst om det nordiske folkefærders karaktertræk og fortrin, der mellem de hvidmalede statuer i slotshaven ved Esrum Sø på én og samme gang virkede både eksotisk fremmede og naturlig frie.¹⁴

Havde vandringen i Nordmandsdalen et belærende sigte, der understøttede den fædrelandskærlige dannelse af C.D. Reventlow, vidner dagbogens øvrige ordlyd fra hviledagen om, at der også var tid til lidt adspredelse. En smuk gondol – formentlig placeret i Skipperhuset – samt ikke mindst et særegent andehus placeret på en ø – *“Som ænderne gik ind og ud af [10.06.1785]”* – løb med den 10-åriges opmærk-

somhed, der formentlig her fandt større fornøjelse end i slotshavens øvrige monumenter og skulpturer, der for en stor del hyldede enevælden, historien og det dansk-norske rige.

Pistoler og sabler

Næste morgen gik turen videre mod Helsingør. Efter afhentning af den glemte jakke i Asminderød førte ruten rejseselskabet gennem en række smukke egne i Nordsjælland, hvis naturrigdom igen bidrog til den rette dannelse af grevesønnens ånd. Særlig området omkring Gurre Sø blev fremhævet som fortrinligt, mens de svage spor efter slotsruinen ikke blev vurderet væsentlig nok til at komme med i dagbogen. Måske de slet ikke bemærkede dette fortidslevn, der ellers nok kunne have pirret til grevesønnens nysgerrighed og det historiske vingesus. Vel fremme i Helsingør brugte huslærer Sander aftenen på et parti billard, ligesom der også blev tid til en tur i Marienlyst Slotshave. Som tilfældet havde været det i Hørsholm, måtte C.D. Reventlow også i Helsingør se langt efter et visit på byens kongeslot. Kronborg havde ellers på turen med faren i maj fascineret ham dybt, idet de prægtige fregatter kom helt tæt på slottet og stranden på deres vej ud og ind ad Øresund.

Havde gåturen indtil nu budt på indblik i mølledrift og industrianlæg, smukke udsigter og ægte dansk natur samt besøg i fædrelandskærlige mindesteder, skulle turen fra Helsingør få et langt mere krigerisk sigte. Lørdag d. 11. juni begav C.D. Reventlow med huslærer og tjener sig – lidt sent *“I dag ville vi stå meget tidligt op, men vi kom ikke afsted før halv otte [11.06.1785]”* – mod nord langs kysten til Hellebæk, hvor dagen stod i våbenfabrikationens tegn med besøg på Kronborg Geværfabrik, ejet af familiens ven Ernst Schimmelmänn. På den imponerende gevær-

fabrik, der jævnfør dagbogen beskæftigede over 600 mænd og fabrikerede "... haglgeværer og pistoler...", blev selskabet vist rundt af den unge inspektør. Selv om støbning af geværpiberne i sandforme til forveksling lignede ild, og gnister stod omkring slibeværkstedet, så var det alligevel støbningen af håndtag til ryttersablerne, der løb med opmærksomheden "*Mest af alt kunne jeg godt lide den måde, som de støbte håndtag til pallasker*". Havde besøget i geværfabrikkens værksteder været overvældende og til tider kaotiske, var den efterfølgende tur til Odinhøjen – navngivet af familien Schimmelmänn med tydelig reference til den nordiske fortid og med udsigt til havet, "*der uophørligt er bedækket med Skibe, lige overfor ser man Sveriges Klipper*"¹⁵ – langt mere fredfuld.

Besøget på geværfabrikken i Hellebæk skulle ikke blive sidste gang, grevesønnen på sin dannelsesrejse rundt i Nordsjælland stiftede bekendtskab med våbenproduktion. Næste stop på turen var nemlig industribyen Frederiksværk ved Roskilde Fjord, hvortil selskabet ankom sent søndag d. 12. juni, efter de ved Esum Kloster havde taget en af-

stikker over Tisvilde for at se flyvesand og besigtige monumentet over "... Sjællands redningsmand, Röhl [12.06.1785]". Turen til barokmonumentet i Tisvilde over forstmanden Johan Ulrich Röhl (1675-1754) lagde sig smukt i forlængelse af besøget i parken på Fredensborg. Kongens landsfaderlige omsorg og hans dygtige og loyale embedsmænds virke havde ifølge monumentets inskription reddet området for forarmelse og sandflugt.¹⁶ En sandflugt, som den lokale mand, der førte rejseselskabet frem til monumentet, i øvrigt mente, at områdets sæler havde været skyld i, hvordan det så end præcis hang sammen?

Krudt, kanoner og kugler

Forsvaret af fædrelandet og den hjemlige produktion af krudt og ammunition havde siden midten af 1700-tallet været i så høj kurs, at enevælden økonomisk og afsætningsmæssigt havde begunstiget Frederiksværks ejer, generalmajor Johan Frederik Classen (1725-92), og dermed understøttet etableringen af det store og imponerende krudt- og kanonværk med tilhørende by. Værket havde igen-

På det store farvelagte kobberstukne perspektiv over Frederiksværk, udført af kobberstikker Winckler efter C.A. Lorenzens skitse fra 1773, er det ikke blot muligt at overskue det imponerende krudt- og kanonværk, der i to dage dannede ramme om C.D. Reventlows ophold, men også på det sammenrullede papir over perspektivet at se hvordan værkets kanoner blev prøvet, målt og vejret. Et arbejde som C.D. Reventlow overværede. Det Classenske Fideicommiss. Foto: Roberto Fortuna.

nem årene taget imod talrige gæster fra udenlandske rejsende over læger, digtere og lokale embedsmænd til kongelige,¹⁷ og i juni 1785 nu også C.D. Reventlow, der efter en nats søvn fra morgenstunden mandag d. 13. juni var parat til at tage hul på besigtigelsen af herlighederne. Først blev krudtværket inspiceret – *“Der er 5 stampe-møller der; og en hvor pulveret kornes [13.06.1785]”* – hvorefter 24 nye kanoner i to forskellige vægtklasser blev nøje studeret. Også kanonerens prøve-skydning må rejseselskabet have overværet, idet C.D. Reventlow i dagbogen noterede, at *“det tord-nede en del”*.

En oplystning af værkets forskellige faggrupper – der foruden mekanikere og gravører også indbefattede en pianist – vidner om, at C.D. Reventlow må have været forbi værkets forskellige arbejdsfunktioner, inden han efter aftensmaden besøgte generalmajorens smukke privatbolig på Arresødal, hvor særlig en stue behængt med kobberstik fangede hans interesse. Aftenbesøget på Arresødal må kategoriseres som ren og skær fornøjelse, hvortil også den efterfølgende dags aktiviteter hørte. En sejltur på kanalen gennem byen – formentlig i generalmajorens gule kinesiske gondol¹⁸ – efterfulgt af huslæreren med Johan Clausberg (født ca. 1740), der i folketællingen fra 1787 er oplyst som *“musicus”*¹⁹ og som underviste værkets børn i musik,²⁰ udgjorde dagens oplevelser. Den sidste aften i Frederiksværk gik med et høflighedsvisit hos madame Lunde – enkefru Christiana Lunde, født Størn (født ca. 1747) – i Kregme, hvor rejseselskabet *“... lærte Probst pennen [14.06.1785]”*, angiveligt en afart af spil. På vejen tilbage blev solnedgangen over Roskilde Fjord og Hornsherred nydt inden aftensmaden blev indtaget og selskabet *“... gik i seng”*.

Fædrelandskærlighed

Endnu et visit hos madame Lunde skulle det blive til – denne gang til tidlig te – da det lille rejseselskab om morgenen dagen derpå igen kom igenem Kregme på vej mod dannelsesrejsens sidste mål – slotshegnet ved Jægerspris. Kl. 10 stod selskabet over Roskilde Fjord og blev efterfølgende installeret på færgegården hos færgemand Zacharias Arthmann (født ca. 1749). Dagens øvrige gøremål bestod af brevskrivning samt, om aftenen, en gåtur i skoven, inden selskabet kl. 21 gik til sengs for *“... at stå tidligt op [15.06.1785]”*.

Torsdag d. 16. juni var igen udlagt som hviledag. Den unge grevesøn må efterhånden have følt sig godt brugt, idet bemærkningen om *“... hviledag...”* blev efterfulgt af spørgsmålet *“... men på hvilken måde?”* [16.06.1785] Måske C.D. Reventlows lettere opgivende kommentar ikke kun hænger sammen med en vis træthed efter ni dages gåtur, men også at han nu skulle høres i sit pensum. Forud for dannelsesrejsen havde han nemlig flittigt studeret kongelig håndbibliotekar Peder Topp Wandalls (1737-94) bog *De paa Jægerspris ved Mindestenen hædrede Fortiente Mænds Levnets-Beskrivelser* samt Ove Mallings (1748-1829) patriotiske værk *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* fra 1777, hvoraf sidstnævnte dannede grundlag for de mange mindesten, som arveprins Frederik (1753-1805) på foranledning af Ove Høegh-Guldberg (1731-1808) havde opstillet i Jægerspris Slotshegn,²¹ og som nu skulle gennemgås.

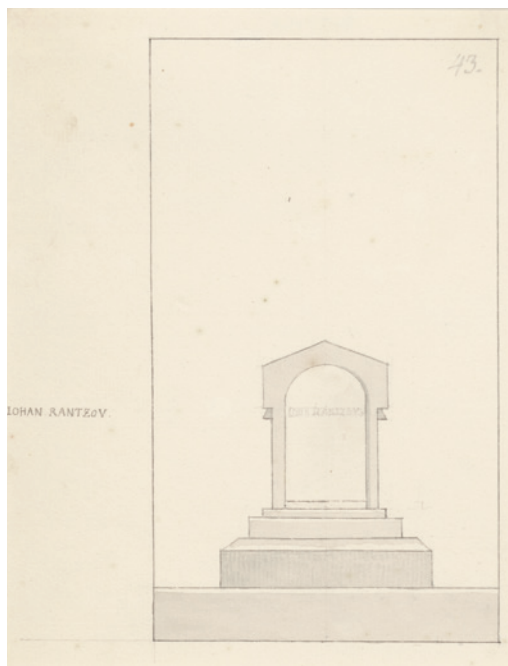
“Vi gik over et par mil omkring i haven ved Jægerspris. Vi ville finde alle monumenterne. Vi talte også over 60; og alle disse er lavet af kostbart marmor” noterede C.D. Reventlow efterfølgende. Var han nok træt efter den strabadserende gåtur, så må mødet med disse fædrelandskærlige mindes-

mærker – organiseret ud fra 18 efterstræbelsesværdige borgerdyder som ædelmod, tapperhed, embedsiver og fortjenester for staten²² – alligevel have gjort indtryk på ham, for i dagbogen noterede han, at *"Denne have burde bruges til offentlige arrangementer i stedet for Rosenborg Have i København; og haven burde bruges til at belønne de store mænd som folket besluttede"*. Den personlige stillingtagen og ønsket om placering i hovedstaden vidner om, at C.D. Reventlow oprigtigt må have været begejstret for det patriotiske haveanlæg, hvis heltehistorier nok fik begejstringen tilbage i den ellers trætte grevesøn. Ved tilbagekomsten til færgegården blev navnene på 60 af de 82 berømteder, der fordeltes på 54 mindesten i slotshegnet, hyldet for deres fædrelandskærlige virke, endnu engang repeteret og huslærer Sander forsøgte *"... at nedskrive navnene på de 60 fra hukommelsen. Han kunne huske de 56"*.

Formentlig både mæt af gåture og fædrelandsfortællinger gik det lille rejseselskab for sidste gang til køjs i Jægerspris, for næsten morgen *"... kl. halv 4... [17.06.1785]"* at stå op og kl. 5 sejle over fjorden retur. Fra Frederikssund gik det nu rask frem til Farum, hvor rejseselskabet kapitulerede og lejede en vogn, der bragte dem det sidste stykke til København. Over 200 km gåtur var blevet tilbagelagt de sidste ti begivenhedsrige dage, der havde givet grevesønnen indsigt i en række af landsdelens herligheder – fra industrialnæg over krigsmateriel og til mindesmærker over fædrelandets foregangsmænd. Mon ikke vi har lov at antage, at det var en både udmattet og træt Christian Detlev Reventlow, der ved hjemkomsten fandt sin seng?

En nordsjællandsk dannelsesrejse

Christian Detlev Reventlows dannelsesrejse rundt i

det nordsjællandske i 1785 er på mange måder indbegrebet af den opdragelse og uddannelse, som den unge grevesøn var underlagt. Naturlighed, arbejdsomhed og faglig viden var nu kommet i højsædet tilsat en ordentlig portion fædrelandskærlighed. På den måde peger uddannelsen af C.D. Reventlow både tilbage til de tidligste eksempler på rousseausk børneopdragelse, som blandt andet livlægen Johann Friederich Struensee (1737-72) og dronning Caroline Mathilde (1751-75) udsatte den unge kronprins Frederik (VI) (1768-1839) for på Hirschholm Slot,²³ og frem mod den borgerlige danske nationalstat i 1800-tallet, hvor parolen nu prædikede fædrelandskærlighed, vindskebelighed og nytte.

Oplevelserne blev, som nævnt, indført i dagbogen på tysk – et billede på, at C.D. Reventlow endnu var rundet af tidligere tiders tyske dominans ved hoffet og ikke mindst familien Reventlows slægts-

Rundt i Jægerspris Slotshegn står endnu den dag i dag mindesten over vindskebelige, patriotiske og embedsivrige borgere. Deriblandt den berømte feltherre Johan Rantzau (1492-1565), hvis monument i sommeren 1785 må have vakt glæde hos C.D. Reventlow. På farens fødselsdag i marts samme år havde C.D. Reventlow nemlig udarbejdet en beskrivelse og tegning af Rantzau, som ifølge grevesønnen var "... særlig bemærkelsesværdig. Han var statsmand, feltherre og for Danmark af stor værdi". (Rigsarkivet, Grevens betragtning, stilebøger m.m). Danmarks Kunstbibliotek.

bånd sydover. Imidlertid var der også her nye tider på vej. Et halvt år efter hjemkomsten fra dannelsesrejsen påbegyndte C.D. Reventlow i vinteren 1786 undervisning i dansk "... af hr. Thaarup...", Thomas Thaarup (1749-1821), og blandt de første opgaver, som han skulle udføre, var at oversætte "... *min rejsebeskrivelse igennem Sjælland* [18.01.-28.02.1786]". Oversættelsen er desværre ikke bevaret. Men at dannelsesrejsen, endnu et halvt år efter, blev aktivt benyttet i undervisningen af C.D. Reventlow, og at udenrigsminister Bernstorffs sønner i juli 1786 blev sendt ud på en tilsvarende rejse "... *Onkel Ludvig* [Johan Ludvig greve Reventlow (1751-1801)] *og de unge Bernstorffere har fulgt vores eksempel og lavet en rejse gennem Sjælland* [09.07.-03.08.1786]" fortæller, at de nordsjællandske oplevelser rummede essensen af den nye tids idealer. Ideal, der med fokus på ansvarlighed, arbejdsomhed og et patriotisk virke endnu 234 år efter C.D. Reventlows hjemkomst vækker genklang i vores moderne forståelse af opdragelse, og som endnu er fundamentet for vores samfundssyn og selvopfattelse.

Noter

1. Om kongehus og adels landliggerliv se Engqvist, 1949.
2. Reventlow 1902, bind 1, s. 41.
3. Zacho 2011, s. 48.
4. Rigsarkivet, Dagbog 1784-1786. Frit oversat af forfatteren fra tysk. Hvor intet efterfølgende er angivet, er citatet hentet fra dagbogen.
5. Denne artikel er en uddybning af forfatterens artikel i *Personalthistorisk Tidsskrift* 2015. For yderligere oplysninger om opdragelsesprincipper for og uddannelse af C.D. Reventlow se Andersen 2015.
6. Ilmakunnas 2012, s. 57.
7. Reventlow 1902, bind 1, s. 117.
8. Paludan-Müller 1923, s. 234.
9. Bjørn 1992, s. 34.
10. Andersen 2015, s. 53.
11. Zacho 2011, s. 50.
12. Reventlow 1990, s. 26.
13. Lund 2000, s. 350-355.
14. Kjær 2013, s. 150-154.
15. Citat af Ernst Schimmelmänn 1782 hentet fra Stilling, 1998, s. 44.
16. Kryger 1988, s. 159-160.
17. Erichsen 2017, s. 55ff.
18. Ibid. s. 64.
19. Folketælling 1787.
20. Erichsen 2017, s. 201.
21. Kryger 1988, s. 167-168.
22. Trap, 2018, s. 68-70.
23. Amidsen 2002, s. 119f.

Arkivalier

- Rigsarkivet, Reventlow, Christian Detlev; Dagbog 1784-1786.
- Rigsarkivet, Reventlow, Christian Detlev, Grevens betragtninger, stilebøger m.m. Religiøse, filosofiske, sociale og politiske betragtninger. Koncepter 1810-
- Folketælling 1787.

Litteraturliste

- Amdisen, A. 2002: *Til nytte og fornøjelse, Johann Friedrich Struensee 1737-1772*. Akademisk Forlag 2002.
- Andersen, J. M. 2015: Fodtur til Nordsjælland – Christian Detlev Reventlows hverdag og uddannelse 1784-1786. Vejdegren, R. H. m.fl. (red.) 2015: *Historiske biografier, Personalthistorisk Tidsskrift 2015*, s. 35-62.
- Bjørn, C. 1992: *Den gode sag, en biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow*. Gyldendal 1992.
- Engqvist, H.-H. 1949: *Danske Landskaber*. København 1949.
- Erichsen, J. 2017: *Brødrene Classen, veje til rigdom, magt og udødelighed*. Gyldendal 2017.
- Ilmakunnas, J. 2012: *Ett ståndsmässigt liv, familjen von Fersens livsstil på 1700-talet*. Svenska litteratursällskapet i Finland 2012.
- Kjær, U. 2013: Kongens nordsjællandske lystslot. Jensen, G. (red.) 2013: *Fredensborg Slot og Slotshave*, Gads Forlag 2013, s. 8-199.
- Knie-Andersen, B. 2010: Brede Kobberværk. Tønsberg, J. (red.) 2010: *Lyngby-Bogen 2010 Fabrikken i Brede, krudtværk og kobberværk industripark og nationalmuseum*, Historisk-topografisk selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune 2010, s. 23-64.

- Kryger, K. 1988: Det nationale monument, enevældig magtdemonstration – borgerlig solidaritet. Licht, K.D.F. (red.) 1988: *Forblommet antik, klassicisme i dansk arkitektur og havekunst*, Arkitektens Forlag 1988, s. 157-181.
- Lund, H. 2000: Danmarks Havekunst I, indtil 1800, bind 1. Dirckinck-Holmfeld, K. m.fl. (red.) 2000: *Danmarks Havekunst*. Bind 1-3, Arkitektens Forlag 2000.
- Paludan-Müller, A. 1923: *Generalmajor Classen 1725-1792*, København 1923.
- Reventlow, Charlotte Frederikke 1990: *Vore opblomstrende Børn*, Bjørn, C. (red.), Landbohistoriske Selskab 1990.
- Reventlow, Chr. B. 1902: *En dansk statsmands hjem omkring aar 1800*, bind 1 og 2, København 1902.
- Stilling, N. P. og Johansen, J. 1998: *Nordsjælland omkring år 1800, Jonquières' akvareller*, Søllerød Museum 1998.
- Trap Danmark, 6. udgave, bind 27 Frederikssund, Hillerød, Allerød, Hørsholm, Rudersdal* (red. Niels Elers Koch), Trap Danmark og Gads Forlag 2018.
- Zacho, B. 2011: Tilbage til naturen – landskabet som scene for menneskets udfoldelse. Hvidberg-Hansen, G. m.fl. (red.) 2011: *Aftenlandet, motiver og stemninger i dansk landskabsmaleri omkring år 1800*, Thorvaldsens Museum, 2011, s. 47-57.